

Insekternas litteraturhistoria, del 25.

Krympta barn i Lyckans land

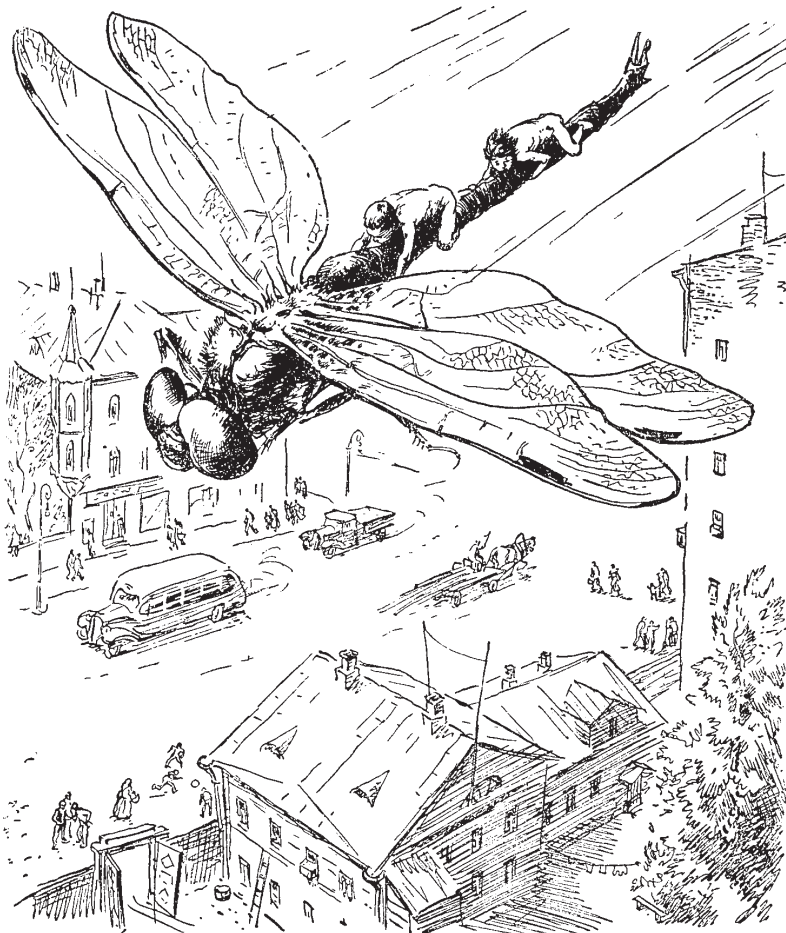
ANDERS NILSSON & GÖRAN SJÖBERG

Gissar att många i läsekretsen minns den amerikanska SF-komedin 'Honey, I Shrunk the Kids' från 1989. På sin färd genom bakgårdens djungelliknande gräsmatta möter de fyra pyttesmå barnen bl a en myra, ett bi och en skorpion. Myran är stor som en häst, och biet flyger iväg med två av barnen hängande i sin behåring. Trots att skorpionen viftar vilt med klor och giftgadd lyckas den endast döda den av barnen tämjda myran. I filmen rör det sig om ren och skär underhållning, trots att upplägget mycket väl skulle kunna utnyttjas som en plattform för spridning av entomologisk populärvetenskap. Krympning av människor i kombination med skräckfyllda möten med leddjur är förstås ett flera gånger utnyttjat tema inom filmen, och ett annat bra exempel är 'Incredible Shrinking Man' från 1957. Filmer som dessa uppvisar klara paralleler med en riktig klassiker inom insekternas litteraturhistoria. Vi tänker här på den ryske författaren Jan Larris makalösa bok om Kariks och Valjas underbara äventyr. De två barnen krymps i boken genom att de olovandes druckit av sin väns, professor Jenotovs, elixir. Genom att klamra sig fast vid en trollslända som lyfter från professors fönsterbräde, förs de först till en damm.

Och trollsländan flög vidare. Ibland höjde den sig och ibland dök den. Karik följde uppmärksamt de skimrande vingarnas arbete.

De två främre vingarna var nästan orörliga. Deras rörelser var nästan omärkliga. Men ibland rörde de sig upp och ned och då sänkte och höjde sig trollsländan. Det var tydligen med dessa vingar som den styrde. Och det var de som höll den uppe.

Men de två bakre vingarna rörde sig i stället så mycket hastigare - precis som propellrar. De surrade och brummade, och genom

deras rörelser var det som trollsländan drevs framåt.

Men plötsligt höjde sig de bakre vingarna och ställde sig på tvären som segel.

De hade vinden i ryggen. Trollsländan seglade ljudlöst fram i luften. - O, vad det är spännande! viskade Valja. Såna här flygmaskiner skulle det finnas.

Karik sneglade på systemen. Hennes lätt-sinnighet började förarga honom.

- Du ska sitta stilla och vara tyst! sade han.

Men Valja kunde omöjligt vara tyst. Och hur skulle man kunna vara tyst? Förbi dem som mötande tåg, susade väldiga bevingade djur. De flög så fort att man nätt och jämnt hann uppfatta hur de såg ut. Var det fåglar? Eller bin? Eller trollsländor?

Valja ropade ideligen:

- Vad var det? Och det? Såg du, Karik?

Det var nära att de hade kolliderat med en jättestor skalbagge, som såg ut som en tank. Den glänste i gyllene och violetta färger och den skimrade så i solen att man inte kunde se på den utan att bli bländad.

Skalbaggen styrde rätt mot trollsländan. En kollision tycktes oundviklig. Men plötsligt vände den lika hastigt och försvann i en annan riktning.

- Baklängesflykt, konstaterade Karik. Den kan flyga lika bra baklänges. Såg du?

Plötsligt var det någonting som surrade alldeles i närheten. Ett randigt, runt djur dök upp mitt framför dem. Med de ludna benen uppdragna surrade det rakt mot dem. De grönaktiga vingarna glänste i solen. Det skimrade än i grönt och än i rött.

- Vad är det? frågade Valja.

- En fluga! Men en sån stor en! Som i ett mikroskop!

Avståndet mellan flugan och trollsländan blev allt mindre och mindre. Nu såg Valja

också att det var en fluga. Den var lika stor som på anslagen »Se upp med flugorna - de sprida smitta».

Men Valja hann inte fundera över vad det var för smittosamma sjukdomar flugorna spred förrän flugan gjorde en plötslig vändning och flög nedåt.

Trollsländan gjorde också en tvär vändning och fixerade flugan med sina gnistrande blågröna jätteögon tog den upp förföljandet.

- Aj! ropade Valja till och grep tag i benet på Karik. - Håll i dig! skrek Karik.

Nu började en rad tvära kast och vändningar, hastiga stigningar och djupdykningar. På sin jakt efter flugan gjorde trollsländan de mest oväntade rörelser. Än dök den ned som en pil, än flög den runt, än kastade den sig åt sidan, men så rätt som det var flög den rakt på flugan med sina väldiga, håriga käkar vidöppna.

Flugan gjorde ett kast och kom på rygg med benen i vädret. Med sina ben sökte den liksom stöta bort de hotande käkarna. Men det hjälpte inte flugan.

Trollsländan hade nått den. Käkarna slöt sig om sitt byte. - Sss, sss, sss! knastrade flugvingarna.

Käkarna rörde sig på trollsländan.

- Mums! Mums!

Och så singlarde vingarna och benen av den stackars flugan ned mot marken.

Käkarna rörde sig igen. Mums, mums, mums lät det. Karik och Valja såg tysta på varandra och suckade. Jaså, det var det trollsländorna levde på.

- Och du som sa att trollsländorna lever av gräs och blommor! viskade Valja.

Hon kände sig hemsk till mods. Om trollsländan kan sluka sådana stora flugor då måste ju Karik och Valja vara en liten munsbit för den. Barnen teg en stund.

Långt framför dem skimrade vackert färgade vingar. Längst ut på vingarna var det stora svarta fläckar. De var kantade med jämna bårder. Vingarna fladdrade och dansade omkring i luften. De var fästade vid en smidig, cigarrformad kropp, som såg ut som ett randigt luftskepp. De långa känselspröten med knoppar längst ut darrade och rörde sig upp och ned. När barnen flugit närmare fick de se att vingarna var täckta med ett slags fint stoft. Vingarna fladdrade i luften som segel för vinden.

Men nu fick den regnbågsfärgade uppenbarelsen syn på trollsländan. Den blev orolig, fladdrade till med vingarna, fällde ihop dem och började hastigt falla mot marken.

Men det lyckades inte för den att undkomma trollsländan.

Ty trollsländan störtade sig efter den, flög rätt på den och stötte till den så att den slog helt om i luften och när den sökte komma rätt igen greps den av trollsländan, som ryckte av vingarna på den och svalde den i ett nafs.

Och så flög trollsländan vidare igen, som en flygmaskin; de mäktiga vingarna dånade i den starka motvinden.

- Vad var det för någonting?

- En fjäril! skrek Karik genom vindens dån. Det såg ut som en fjäril. Trollsländan var tydligen mycket hungrig den dagen.

Snart hade den hunnit ifatt och svalt ännu en fluga, ännu en fjäril -

denna gång var det en vit med blå fläckar, och så en mygga. - Så glupsk den är! utropade Karik.

Men Valja bara ryste och kröp ihop.

Himlen började överdragas av moln.

Då och då drog de förbi och skymde solen, och då blev det mörkblå skuggor på marken.

När solen skymdes av moln lade barnen märke till att trollsländan uppförde sig mycket egendomligt.

Så snart solen försvann, blev trollsländan liksom förslappad och dess rörelser blev långsamma och den började sänka sig som ett glidflygplan. Men när solen tittade fram ur molnen blev det liv i trollsländan igen - och den flög uppåt med hastiga vingslag och fortsatte sin jakt. - Karik! ropade Valja. Såg du, hur den gjorde? - Ja, ja! nickade Karik. Han hade lagt märke till något mer också.

När solen sken var det som om trollsländans kropp svällde och blev hård och glatt. Men så snart den kom in i den kalla molnskuggan, krympte den, blev skrynkelig och slapp som sitsen på en gammal länstol.

Det verkade som om solen värmden upp luften inuti trollsländan och kom den att utvidgas, men det behövdes bara att den för ett ögonblick kom i skuggan så krympte den och blev lös och slapp som en ballong när man sticker hål på den.

Så var det också i själva verket fastän barnen inte visste det, och därför kunde de inte förstå trollsländans underliga beteende. Jakten fortsattes.

Trollsländan slukade oavbrutet flugor, fjärilar och myggor. Om barnen hade velat ge ett namn åt sitt levande flygplan så hade de inte kunnat hitta på något bättre än »Myggors och flugors död».

Under jakten efter en vit fjäril gjorde trollsländan en tvär vändning. Valja gled utför ryggen på det glupska odjuret och hade ofelbart fallit av om hon inte hade hunnit gripa tag i benen på Karik.

Men det var nätt och jämnt att Karik kunde hålla sig kvar också.

- Hjälp mig! skrek Valja i förtvivlan.

- Jag ... ka-an inte! flämtade Karik.

Valja drog honom obevekligt nedåt, som ett tungt lod. Förgäves sökte han hålla sig fast vid de glatta sidorna på trollsländan. Händer och armar styvnade och fingrarna halkade. Med en drunknandes förtvivlan stödde han hakan mot vingen och fattade med armen ett krampaktigt tag om den spända kroppen på storätaren.

Men han hade inte kraft att häva sig upp igen. - Nej, nu orkar jag inte längre! skrek han. Han kastade en blick nedåt.

Djupt därnere, liksom i en bottenlös avgrund utbreddes sig en väldig blå sjö. Den var kantad av grön vass. Ur det blå vattnet höjde sig vita näckrosor.

Trollsländan gjorde ett häftigt ryck.

En kraftig vindstöt slog emot Kariks bröst och hans händer gled för sista gången över den glatta kroppen.

Karik slöt ögonen, hjärtat stod stilla i bröstet: allt snurrade runt, det visslade om öronen på honom och vinden tjöt. Barnen föll mot marken.

Jan Leopoldovich Larri var av lettisk härkomst och föddes den 15 februari 1900, antingen i Riga eller nära Moskva där hans fader då arbetade. Båda hans föräldrar dog redan när Larri var 10 år. Efter en tid av hemlöshet bodde han en period i en lärarfamilj och tog då sin läroverksexamen. Strax efter revolutionen sökte han in på universitetet i St. Petersburg utan att bli antagen. Istället fick han gå ut i inbördeskriget på de rödas sida, varvid han två gånger insjuknade i tyfus. I början av 20-talet fick han jobb på en dagstidning i Kharkov samtidigt som han började läsa biologi vid stadens universitet. Han flyttade 1928 till St. Petersburg, där han skrev en

rad böcker, huvudsakligen för barn, och även fortsatte sina universitetsstudier fram till examen. Han gifte sig vid denna tid och fick en son. Han skrev 1931 även framtidsutopin 'Lyckans land', vilken på relativt svaga grunder uppfattades som anti-sovjetisk. Efter detta upphörde för en tid hans skrivande, och han började då istället som forskarstuderande vid Fiskerinäringsens forskningsinstitut under den kända fiskeexperten och djurgeografen Lev Berg. Kan det möjligen vara Berg som fick vara förebild för den allvetande professor Jenotov, vilken fick lov att krympa sig själv för att kunna hitta igen och föra tillbaka de krympta barnen. I sin jakt på barnen råkar professorn bli ut för en hungrig mullvadssyrsa.

Professorn ställde sig på tå, sträckte på halsen och fick då se två kraftiga tentakler, som slutade med skarpa spetsar. De nästan släpade på marken som svansar. Professorn viskade förfärad:

- Underjordisk syrsa! Mullvadssyrsa!

Med släpande ben närmade sig mullvadssyrsan professorn.

- Lever av insektslarver och maskar, erinrade sig professorn, det vill säga att den kommer att äta upp mig också.

Han såg sig förtvivlat omkring åt alla håll och började dra sig tillbaka in i ett mörkt hörn av grottan och försökte komma så långt bort från odjuret som möjligt.

»Jag måste försöka komma förbi den!» tänkte professorn och drog sig utefter väggen för att komma bakom ryggen på sin fiende.

Mullvadssyrsan vände på sig. Den rörde känselspröten som om den vädrade eller lyssnade. Professorn höll andan.

Mullvadssyrsan sänkte känselspröten och med otympliga rörelser av sina skovel-liknande ben satte den kurs mot professorn. Professorn sprang tillbaka till sin gamla plats vid väggen.

Nej, det var inte så lätt att lura en mullvadssyrsa under jorden. Här kände den sig som en fisk i vattnet.

- Nej! Man kommer inte undan! Man måste slåss!

Professor Jenotov stod stilla med spjutet i beredskap, färdig till strid. Hans armbågar rörde vid väggarna och plötsligt kände han en öppning bakom sig.

Han vände sig hastigt om. Framför honom gapade mynningen till en mörk gång.

Professorn tog ett djupt andetag.

Vart ledde den här tunneln? Vem hade grävt den? Dolde sig inte här en ny fara? Men det var inte tid att tänka på det nu ...

»Gömma sig, försvinna, gräva sig djupare ned i jorden!» var tankar som blixtrade till i professorns medvetande, och utan vidare betänkande gled han in i gången.

Här inne fick han treva sig fram i kolmörker, stötte mot stenar och snavade ideligen.

Det var en lång gång, den sänkte och höjde sig, böjde av än åt vänster än åt höger och blev allt trängre och trängre.

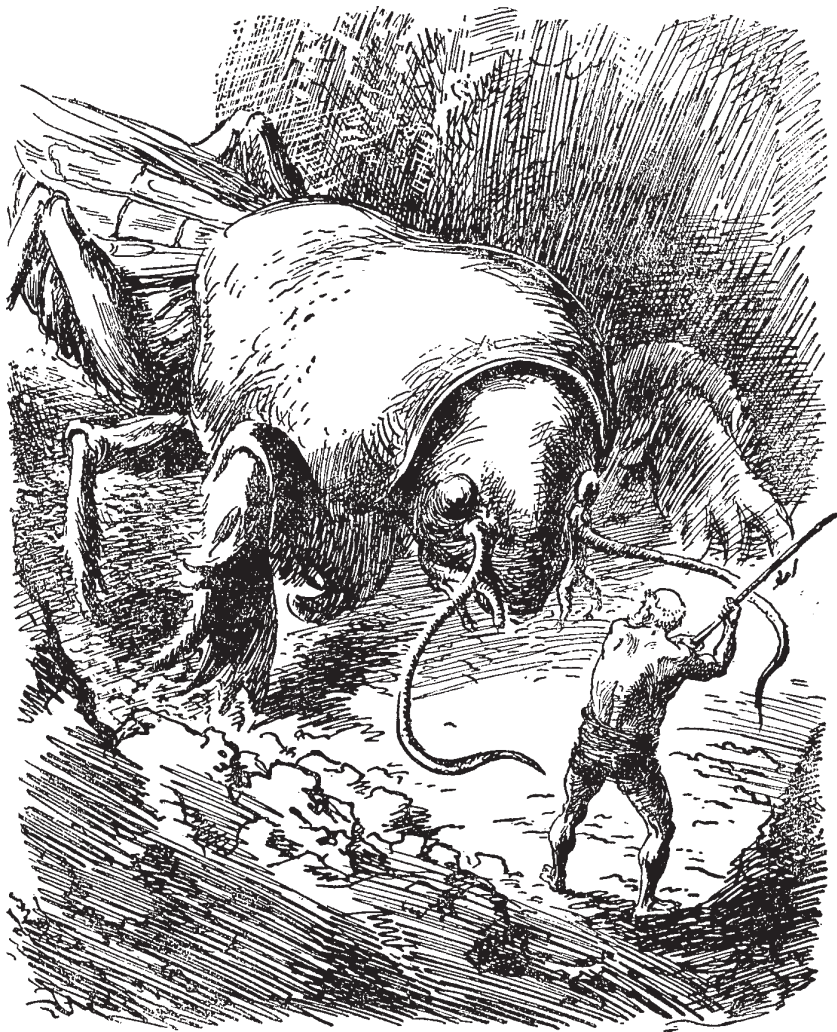
Man måste gå nedhukad och snart krypa ned på alla fyra och dra spjutet efter sig.

Men det gjorde ingenting. Han skulle gärna ha krupit på magen hela dagen om det hade gällt, om han bara kunde komma undan den fördömda syrsan.

Men det tycktes omöjligt att komma undan den. Den följde envist efter honom och han kunde tydligt höra den bakom sig.

När professorn försvunnit in i gången stod syrsan och trevade utefter väggarna med sina långa spröt. Känselspröten for oroligt över golvet, över väggarna och taket och fann snart öppningen. Den stack in huvudet och liksom funderade ett slag om den besynnerliga, kvicka masken verkligen försvunnit den vägen.

Så stod den stilla några ögonblick, trampade med benen och så kröp den beslutsamt in med sin otympliga kropp och började pressa sig fram i tunneln. Syrsan trängde fram som en upphettad spik tränger igenom

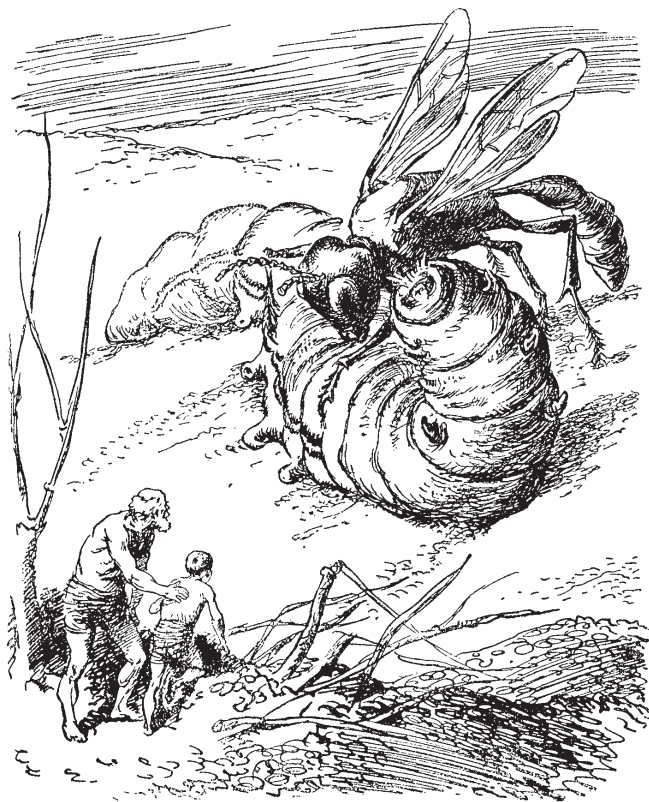
smör. Den skyfflade undan den lösa jorden och borrhade sig igenom med förvånansvärd hastighet.

Professorn hörde bakom sig djurets flåsande och plötsligt kände han de hårda spröten på ryggen. De trevade över hela kroppen på honom. Han ropade till, vände sig om och stötte till känselspröten med spjutet och slingrade sig vidare som en mask.

Nu skrapade han mot väggarna i tunneln på alla sidor så att det gjorde riktigt ont i armågarna och höfterna.

Tunneln började nu bli så trång att det var med yttersta möda han kunde tränga längre in. Det var kvavt och fuktigt där inne.

Professorn badade i svett. Hjärtat bultade. Armar och ben darrade. Nu var det praktiskt taget omöjligt att komma längre, men professorn hörde att syrsan hade blivit efter och det gav honom nytt hopp om räddning. Ljudet av förföljaren ljöd avlägset. Mullvadssyrsan hade stannat för längesedan.

- Räddad! Den har gett sig iväg! flämtade han.

Med uppjudande av alla krafter kröp han vidare på alla fyra. Plötsligt stötte han emot någonting hårt.

Gången hade tagit slut. Den slutade blint. Professorn suckade djupt.

»Skall jag dö nu? Men vem skall då rädda Karik och Valja?» Badande i svett trevade han omkring i mörkret, men händerna stötte överallt på fasta jordväggar.

Vad skulle han göra? Han satt i en fälla. Bakifrån ryckte mullvadssyrsan fram mot honom och framför sig hade han väggen.

Vad skulle man göra i en så förtvivlad situation?

Professorn ryste. Han började frysa om händer och fötter. Han blev alldeles torr i halsen.

- Nej, sade han beslutsamt, vi skall allt se vem som kommer att dra det kortaste strået av oss två. Du är ett stort, kraftigt djur, men jag är i alla fall en människa. Jag kommer att slåss med dig och jag kommer att segra.

För bara en timme sedan hade professorn kunnat krossa syrsan med pekfingret, men nu måste han spänna alla sina krafter och ändå var det mycket ovisst hur striden skulle sluta.

Professorn vände sig, tryckte sig med ryggen mot väggen och sträckte fram spjutet.

- Jag skall sticka mitt i nervknuten under ögat, sade professorn högt. Men plötsligt blixtrade en tanke i hans medvetande, en tanke som kom honom att rysa.

»Men hur skall jag ta mig ut härifrån om jag dödar syrsan? Den kommer ju att proppa till tunneln med sin väldiga kropp. Hur skall jag få ut odjuret härifrån?»

Men det var ingen tid till närmare eftertanke.

Allt ljudligare hördes nu bullret i tunneln. Mullvadssyrsan var alldeles i närheten.

Det gick en minut, det gick två.

- Försvinn! Ge dig iväg! skrek professorn och svängde sitt spjut.

Jorden började rasa framför honom. Det hördes ett skrapande utefter väggarna. Odjurets sträva känslspröt sträcktes fram mot professorn och for över hans huvud och axlar. Med ett häftigt ryck lyckades han frigöra sig från tentaklerna och började sticka djuret i huvudet med spjutet allt vad han orkade.

- Där fick du! Och där, och där! utropade professorn med hes stämma.

Mullvadssyrsan hade inte väntat ett sådant anfall. Med klumpiga rörelser började den dra sig tillbaka.

- Så där, ja! Det är riktigt! utropade professorn och kastade sig djärvt över sin fiende.

Syrsan sträckte fram känslspröten. Professorn gick löst på dem med knytnävarna och jagade under kraftiga rop och skrik ut djuret genom tunneln.

Oavbrutet stötte han spjutet mot dess huvud och försökte komma åt dess nervcentrum med den skarpa spetsen. Men plötsligt drog djuret in huvudet under skölden och spjutet studsade tillbaka mot hornpansaret. Odjuret stannade. Det var tydligt att spjutet inte oroade det längre.

Professorn förstod att striden var förlorad.

Upprinnelsen till boken om Karik och Valja lär ha varit att den etablerade författaren och poeten Samuil Marshak uppmanade Berg att skriva en populärvetenskaplig bok om insekter för barn. Berg satte då Marshak i kontakt med Larri, som på relativt kort

tid skrev sin bok om Karik och Valja med den ryska titeln 'Neobyknovennye priključenija Karika i Vali'. Publiceringen av boken visade sig bli problematisk, då Larris manuskript kritiserades för en antimarxistisk syn på förhållandet mellan människan och naturen. Larri uppmanades att skriva om sin text, vilket han vägrade. Till slut publicerades boken i sitt originalskick 1937, efter påtryckningar från den relativt inflytelserika Marshak.

Boken blev en direkt succé och har därefter ständigt nyttgivits i en rad olika utgåvor, bl a år 2000 i samband med hundraårsminnet av Larris födelse. Boken filmades för rysk TV 1987 med Vasily Livanov i rollen som professor Jenotov. Man kan undra hur filmteamet lyckades med att återge följande scen, i vilken de två barnen fångas av en vattenspindel.

En stund simmade barnen tysta och såg sig ängsligt omkring åt alla håll. - O, vad är det? Valja fastnade i någonting snärjigt under vattenytan.

Hon försökte slita sig lös, tog i av alla krafter, men hon snärjde bara in händerna och benen ända till knäna. Valja försökte hjälpa till med andra benet, men hundratals fina sega trådar snärjde in det också.

- Men, vad är det du gör? Karik kom fram till systemen.

- Trådar! skrek Valja. Det är nånting som håller mig fast! Det är några trådar under vattnet ...

Karik vände sig fnysande och flåsande mot systemen och räckte henne handen.

- Kom, ska jag dra loss dig!

Men knappt hade han fattat Valjas hand förrän han kände att också han fastnade med benen.

Barnen slog omkring sig i vattnet allt vad de orkade. Vattnet sjöd som i en kittel.

- Oj, oj, snyftade Valja, jag kan inte ...

- Ta i bättre! Ge dig inte!

Men allt var förgäves. Barnen kunde inte röra sig ur fläcken. De starka, klibbiga trådarna hade nu snärjt in hela kroppen och drog obevekligt nedåt, under vattnet.

Efter ytterligare några ögonblick slog vattnet omkring över dem med ett litet plaskande.

Barnen sjönk allt djupare och djupare.

Men plötsligt greps de av några kraftiga, rörliga tentakler, som drog dem ur nätet, fattade dem i ett stadigt grepp och drog dem nedåt, mot den svarta botten.

Barnen fick det otäcka, ljumma vattnet i halsen. Det skimrade för ögonen på dem och det ringde i öronen ...

- Ti-i-i-i-t!

Ett ögonblick till - och de hade drunknat, men då var det någonting som med kraft

slungade dem uppåt, och deras lungor fylldes plötsligt med luft igen.

Karik drog några djupa andetag och öppnade ögonen. Han såg Valjas våta, förskrämda ansikte. Hon hade munnen vidöppen och försökte säga någonting, men ur munnen rann det bara vatten.

Barnen sprattlade i luften. En väldig, hårig tass höll dem högt över vattnet.

Nu kunde man andas igen, men i stället för en blå himmel och en vänlig sol hade de nu över sina huvuden ett mörkt valv, täckt av mögel. De fuktiga, mörka väggarna höjde sig upp ur vattnet.

Valja började gråta.

- Seså, lugna dig, sade Karik med gråten i halsen, alla människor ska ju dö en gång. Gråt inte, Valja!

Men Valja grät och snyftade bara ännu värre. Det mörka vattnet började bubbla.

Ur vattnet höjde sig en stor fet massa. Vattnet rann i strömmar nedför dess sidor. Efter kroppen visade sig håriga ben och så småningom kunde barnen mellan tårarna urskilja en jättestor spindel.

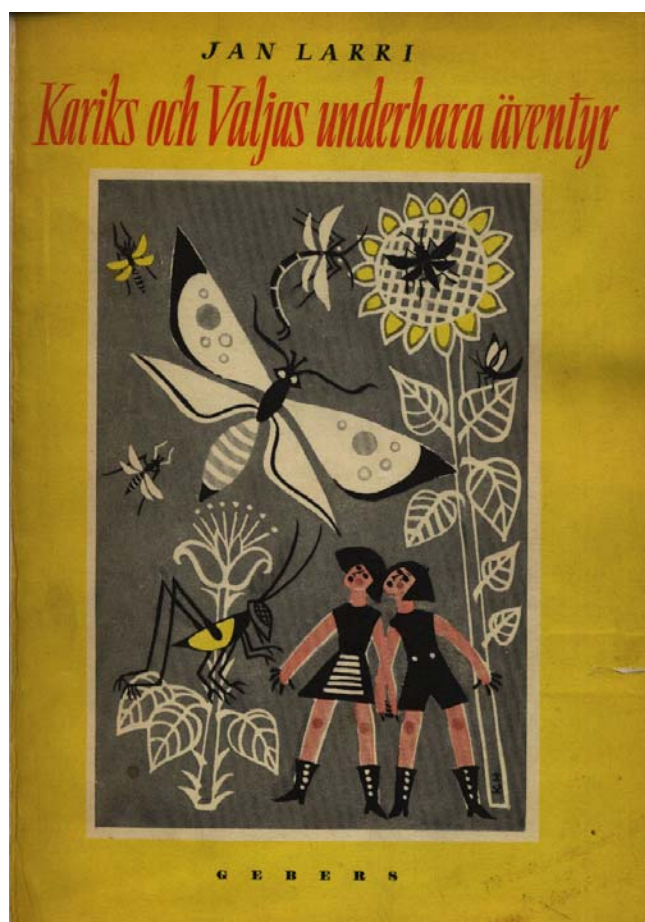
Den gungade sakta på vattnet och såg på barnen med kalla ondskefulla ögon och följde alla deras rörelser.

Karik och Vilja försökte slita sig lös, men spindeln klämde dem så hårt att de inte ens kunde skrika.

Det åttaögade vidundret vände barnen med huvudena nedåt och började snurra dem runt allt fortare och fortare ...

Det skymde för ögonen på dem och det började susa i öronen. Karik och Valja förlorade medvetandet.

Karik vaknade till medvetande. Han slog upp ögonen och kom plötsligt ihåg allting. Han kom ihåg hur han och Valja hade flugit på

trollsländan. Han kom ihåg skraddarens otäcka spröt och spindelns håriga ben.

Runt omkring var det mörkt och fuktigt. Någonstans under dem plaskade vattnet och alldeles bredvid dem hördes någons lugna andetag.

Karik låg raklång, men vad det var han låg på kunde han omöjligt komma underfund med. Det brusade i huvudet på honom, armar och ben var alldeles domnade och ögonen klibbade ihop.

Karik stönade till och då hörde han Valjas förskrämda röst:

- Tyst! Den är här!

Karik vände hastigt på huvudet och stötte ihop med Valja. Valja ropade till.

Karik försökte flytta sig ett litet stycke ifrån henne, men han kunde inte: det var någonting som fjättrade dem från huvud till fot, det var som om tjocka rep hade virats omkring dem.

Karik gjorde ett häftigt ryck som gjorde att han och Valja började gunga som i en hängmatta fram och tillbaka.

- Tyst! viskade Valja hastigt. Du måste vara tyst - den är därnere. — Spindeln.

- Ja, visst, den håller på därnere ... Jag hörde alldeles nyss ... - Är du rädd?

- Ja, och du?

- Ja, jag också. Men hör du, du får inte gråta. Vi ska försöka om vi inte kan ta oss ut på något sätt. Karik frigjorde huvudet litet och tittade sig omkring. Därnere var det svarta vattnet ur vilket de släta, mörka väggarna höjde sig, och ovanför dem var det brant sluttande taket.

Barnen hängde i luften mitt i hålan.

- Kommer du ihåg, viskade Karik, hur den hängde upp oss och band fast oss i taket.

- Ja, visst ja, nickade Valja, nu minns jag det.

- Och varför gjorde den det då?

- Ja, det undrar jag också, varför gjorde den det? - Har du inte kunnat fundera ut det?

- Nej.

Karik lyckades med stor möda frigöra först den ena armen och sedan . den andra.

- Vad gör du, Karik?

- Tyst med dig!

Försiktigt hållande andan befriade så Karik hela huvudet och började titta nedåt.

Spindeln var sysselsatt med någonting alldeles under dem. Den sprang oroligt fram och tillbaka utefter väggarna i sin boning och stannade då och då och liksom lyssnade efter någonting.

Ur taket sipprade det fram vattendroppar som plaskande slog ned i vattnet under dem. Kariks öron nåddes av ett dovt ljud. Någonstans alldeles i närheten, intill väggen hördes omväxlande knackande och skrapande. Det lät som om en människa trevade sig fram utefter väggen och letade efter dörren.

Det var detta ljud som tydligen gjorde spindeln orolig. Den sprang fram och tillbaka och stannade då och då liksom väntande på något och så började den springa igen.

- Hörde du? viskade Valja sakta. Det är något som bullrar bakom väggen.

- Ja, ja, viskade Karik, jag hör.

Bullret blev allt kraftigare.

Det lät som om någon bultade på väggen med mjuka men tunga nävar. - Det är någon som håller på att krypa in här! flämtade Valja. I samma ögonblick skakade väggarna i undervattenshålan så att barnen började gunga igen. De slog emot väggen på båda sidorna och gungade som en pendel fram och tillbaka.

- Titta, spindeln! Titta på spindeln! viskade Valja ivrigt.

Spindeln stod mitt i hålan och rörde oroligt benen fram och tillbaka och riktade alla ögonen spänt mot väggen.

Och plötsligt remnade väggen. Genom öppningen rasade det in liksom murbruk, och så visade det sig ett par stora, håriga ben. Benen arbetade för att göra öppningen större. Hela byggnaden skakade och gungade. Barnen slängde hit och dit i sin gunga. Nu rasade väggen in. Med buller och brak och plask ramlade det in en spindel, på pricken lik husets herre. Den böjde sina ledade ben liksom om den gjorde sig beredd till språng och kröp sakta fram.

Husets herre viftade med känselspröten. Spindlarna betraktade varandra ett ögonblick. Då höjde värden sitt känselspröt och rusade på den objudna gästen. I mörkret började en förbittrad strid.

Det plaskade till då och då och stänkte upp mot väggarna och taket. Hela huset skakade i sina fogar.

Barnen kastades fram och tillbaka och väggar och tak, spindlar och vatten flög förbi i en lång rad för deras ögon ...

Spindlarna kämpade tysta. De grep om varandra med sina långa ben, sprang tillbaka som brottare och gav sig på varandra igen. Ett avbrutet ben flög upp mot taket så att det vislade om det. Det fastnade i nätet och blev hängande alldeles över barnens huvuden. Karik puffade genast till det så att det föll ned.

De illa tilltygade spindlarna skilde sig för ett ögonblick och ställde sig tungt flämtande mot väggen. Så gick de löst på varandra igen. Vattnet skummade omkring dem och väggarna skakade som om det hade varit jordbävning.

Barnen följde med förfäran spindlarnas strid och vågade knappast hämta andan.

Av de kraftiga stötarna lossnade trådarna omkring dem. Nu kunde Karik och Valja utan större ansträngning ta sig ur sin spindelvävsgunga.

Karik kröp ut först och fattade genast tag i linan som löpte ned från taket till dem.

- Nu, Valja, sade han, nu måste vi försöka få tag i någonting. - Vad då?

- En påk eller någonting att försvara oss med. Valja kröp ut efter honom och ställde sig bredvid. De såg sig om åt alla håll, men de kunde inte upptäcka någonting annat än de nakna väggarna, som omgav dem.

- Men, vet du vad, sade Valja, med det där benet kanske ... Där ... Och hon pekade nedåt mot det svarta vattnet, på vilket det simmade avslagna och stympade spindel delar.

- O, Valja, viskade Karik glad, titta, det ser ut som om de hade dödat varandra!

Barnen lutade sig nedåt.

På vattenytan simmade de två lemlästade spindel kropparna. De visade endast svaga livstecken och drevs av vågorna sida vid sida in i en håla i väggen. Den ena försökte röra sig, men snart var det slut med honom också och han sjönk med huvudet under vattnet. Och så blev det alldeles stilla i undervattensbyggnaden.

- De är döda! utropade Karik glädjestrålade.

Larris bok om Karik och Valja översattes till svenska av Staffan Dahl, som föredömligt översatt bl a Dostojevskij och Gorkij, och och gavs ut av Hugo Gebers förlag 1947. Detta tycks vara den enda svenska utgåvan, vilken idag får ses som rar. Jag har endast lyckats belägga två exemplar, varav det ena finns vid Kungliga biblioteket, och det andra i Sveriges depåbibliotek i Umeå. I boken illustreras

gång på gång vilken nytta man kan ha av lite entomologisk baskunskap. Ett exempel visar här hur kännedom om dykarbag-garnas biologi kan hjälpa törstande barn att hitta vatten.

Upp med er! Det finns vatten! skrek professorn. Med uppbyggande av sina sista krafter lyckades barnen resa sig.

- En liten d-droppe ...

- Om ett ögonblick skall ni få en hel bäck, och en gammal bekant till mig skall visa vägen.

Professorn pekade på det stora djuret som just höll på att skaka av sig jorden. Den liknade närmast en skalbagge fast den var så stor som en buss.

- Vad är det? viskade Karik.

- Det är en dykare! Han kommer att leda oss till vatten! sade professor Jenotov.

Dykaren rörde på känselspröten, tog av åt höger och började röra sig framåt, böjande ned träden under sig.

Vandrarna satte av efter dykaren.

Alla hade med ens fått nytt mod. Kariks ögon glänste.

- Men hur kan dykaren veta var det finns vatten? rosslade han. - Det är mycket enkelt. Den lever ju och jagar i vatten. Skulle den inte då veta, var det finns vatten? - Varifrån kom den nu?

- Ur jorden.

- Varför det, då? frågade Valja förvånad.

- Ja, han är ett sådant märkvärdigt djur, den där dykaren ...

Och under det att de följde skalbaggens spår, berättade professorn:

- De förökar sig genom ägg, som de fäster vid vattenväxter. Efter en månad kryper det ut maskar ur äggen och de ser ut som larver

och till sin natur är de som tigrar. Dessa djärva och glupska maskar angriper nästan alla slags vattendjur, till och med fiskar, som kan vara tusen gånger så stora som de själva. När masken har växt sig större kryper den upp ur vattnet till stranden och där uppsöker den en lugn och fredad plats och gräver ned sig under jorden. Här förvandlas den först till puppa och sedan till en vanlig, stor skalbagge. Och så kryper den upp ur jorden - ni såg det just själva - och beger sig ut på härnadståg till sitt rätta element - vattnet.

- Men hur kan den veta var det finns vatten? - Ja, hur kan fåglarna veta åt vilket håll söder är när de på höstarna skall uppsöka vinterkvarter i varmare länder?

Professorn pratade på oavbrutet. Han visste ju att vägen blir kortare då.

- Den här skalbaggen, fortsatte han, är kanske det allra märkligaste djuret på jorden. Man kan träffa på det i nästan vilken vattensamling som helst. När ni får se den skall ni titta litet närmare på den ... Tänk på

det, mina små vänner, den simmar i vattnet som en fisk, dyker som en dykand, den kan sitta på botten längre än någon djupdykare, den kan fara under vattnet lika bra som en undervattensbåt, den kan flyga i luften som en flygmaskin och den kan gå på marken som en människa, Sådana djur träffar man inte så ofta på i vår värld ... En gång, när jag ...

- Vatten! utropade Valja.

Och utan att höra på professorn längre rusade barnen fram.

Mitt i den gröna vegetationen låg en blank, blå vattenspegel. Skalbaggen gick fram till kanten, plumsade i och försvann och lämnade bara ringar efter sig på ytan.

Larri begick i december 1940 misstaget att skicka ett brev till Stalin med början på ett manuskript tillägnat honom. Manuskriptet som bar namnet 'Besökare från himlen' beskriver livet i Sovjetunionen 117 år efter kommunismens införande ur en besökande marsians synvinkel. Larris framtidsvision var tämligen mörk, och trots att texten skickats under pseudonymen 'Kulidzhary' dröjde det inte länge innan Stalins agenter hade sparat upp författaren. Larri arresterades 1941 och belöningen för hans författarmödor blev 15 år i GULAG. Efter frigivningen fortsatte han att skriva, huvudsakligen barnböcker. Han dog den 18 mars 1977.

Kanske Larri borde ha nöjt sig med att förse Stalin med boken om Karik och Valjas äventyr. Då hade lillefar bl a lärt sig hur man driva en nattsländelarv ut ur sitt hus, vilket sen kan användas som mysig och skyddad övernattningsplats.

Professorn förde stängen lite fram och tillbaka och så drev han den långt in i hålan och började röra om med den som med en eldgaffel i en brasa.

Odjuret började bli oroligt.

Det mörka huvudet som var täckt av taggar visade sig i ingången ett ögonblick och drog sig tillbaka igen.

- Åhej, åhej! utropade professorn och pressade in stängen allt vad han orkade.

Jättedjuret ryckte till som stunget av ett bi, sträckte fram tre par ben över öppningen och började kravla sig ut ur grottan. Och så kröp det ut med sin böjliga, ledade kropp och styrde mot bäcken.

Barnen hann inte ens urskilja hur det såg ut förrän det hade krupit ned för slutningen och med ett dovt plumsande försvunnit i vattnet. Den snabba strömmen grep det och det försvann i mörkret.

- Det gick fint! skrattade Karik. Den kommer inte att krypa in i ett främmande hus någon mera gång.

- Nåväll! mumlade professorn godmodigt. Vi skall inte nu avgöra frågan vem som gjort hemfridsbrott. Om det var han eller vi. I varje fall kommer han inte att väcka åtal mot oss.

- Hur då? undrade Karik. Skulle vi ha tagit det där odjurets egen bostad?

- Ja, just det! sade professorn. Men det är för sent att ångra sig nu och det lönar sig inte heller ... Nu, mina vänner, skall vi inrätta oss för natten. Nu skall vi börja samla ihop grenar och kvistar och blad, Vi skall lägga dem utanför ingången.

I mörkret började ett ivrigt arbete.

Det är troligt att professorn i Larris bok har utformats efter levande förebilder inom dåtida rysk vetenskap. Fadersnamnet

Germogenovich antyder starkt att professorns far var präst, då förnamnet Germogen i Ryssland har en stark religiös koppling. I kombination med de egenskaper professorn företräder, ter det sig mycket troligt att den världsberömda fysiologen och prästsonen Ivan Petrovitch Pavlov har fått utgöra den huvudsakliga förebilden. Pavlov stod även förebild för professor Preobrazjenskij i Bulgakovs kortroman 'En hunds hjärta'.

Med professorns hjälp lyckas barnen till slut ta sig fram till Jenotovs förberedda låda med pulvret som återger dem sin ursprungliga storlek. Det ligger här nära till hands att associera till Carlos Castañedas berättelser om den mexikanska trollkarlen don Juan, vilka behandlas i avsnitt 12 av vår serie om insekter i litteraturen. Karik och Valja kanske var ute på en 'resa' i sitt inre under vägledning av professorns potenta drogblandning. Ja, kanske de rentav aldrig lämnade hans lägenhet fysiskt.

Vi är mycket tacksamma för hjälp med kommentarer och översättning av ryska texter av Tatiana Baluk och Pyotr Petrov, Moskva. Bert Viklund, Stockholm, gav oss tips om bokens existens.

Källor

Kharitonov E. 2000: En SF-författares äventyr i Lyckans Land. Knizhnoye Obozreniye, 30 november. [På ryska.] Denna artikel finns att läsa på ryska på flera ställen på Internet, bl a: <http://www.zin.ru/animalia/Coleoptera/rus/larri.htm>.

Larri J. 1947: Kariks och Valjas underbara äventyr. Översättning av Staffan Dahl. Hugo Gebers förlag, Stockholm. Tryckt i Uppsala av Almqvist & Wiksells boktryckeri AB. 262 sidor.

En engelsk översättning av boken kan hittas på: http://home.freeuk.com/russica4/books/kiv_pdf.rar.

Författarnas adresser:

Anders.Nilsson@emg.umu.se
Mullsjö 258, 914 90 Nordmaling
Goran.Sjoberg@adm.slu.se
Kungsgatan 82, 903 31 Umeå

